

سرگئی دمیدوف

ترجمه و کوتاه شده از: رحیم کاکایی

فرآیندهای مذهبی در ترکمنستان پس از فروپاشی شوروی*

سرگئی دمیدوف مردم نگار - مذهب شناس ، از سال 1959 تا 1998 پژوهشگر ارشد علمی انستیتوی تاریخ آکادمی علوم ترکمنستان بود. اکنون بازنشسته است، در کراسنودارسک (فدراسیون روسیه) زندگی می کند .

چنانکه روشن است از هیچ چیزی بوجود نمی آید. هرپروسه نوین، هر پدیده نو به منطق تکامل پیشین رویدادها مشروط است. از این رو طبعاً برای آنکه حیات مذهبی ترکمنستان شوروی پیشین مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد، بایست پیش از هر چیز به سال هایی رفت که بر اعلام حاکمیت جمهوری و دولت مستقل متقدم هستند.

در عین حال باید اشاره کرد که تصویری که ممکن شد در ترکمنستان بمتابۀ بخشی از کشورهای متحد در این رابطه مشاهده کرد ، در خطوط اصلی آن، آنچه در دیگر جمهوری های متحد رخ داد بویژه در روسیه نیز بازتاب یافت.

در دوران پس از جنگ، مذهب و روحانیت بار دیگر خود را از سوی حکومت و ایدئولوژی رسمی آن آنتنیم پیکار جوتحت فشار دید، هر چند این فشار که بطور موقت در دوران جنگ کبیر میهنی قطع شد، مانند تضییق سال های پایانی دهه های بیست و سی چندان هم شدید نبود.

زمین لرزه فاجعه بار سال 1948 زمانیکه در عشق آباد و روستاهای اطراف آن به یکباره دهها هزار انسان کشته شدند، اوج گیری شدید احساسات مذهبی را در مناطقی که از بلایای طبیعی آسیب دیده بود، بوجود آورد، چونکه این فاجعه از سوی بسیاری بمتابۀ کیفر و جزای الهی درک شد که از سوی نیروی بالاتری بخاطر گناهان انسان ها نازل شده است.

دیرتر این احساسات رفته رفته فروکش کرد. با این حال مصوبات نوبتی کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی، مربوط به مذاهب و تبلیغات آنتیستی، در همه جمهوری های متحد موج نوین تشدید فشار بر مذهب را بوجود آورد. تصمیمات مشابه ای را کمیته مرکزی حزب کمونیست ترکمنستان اتخاذ کرد. (1)

در ترکمنستان این مسئله، بویژه در یک سری کامل « خود افشاگری » و « انصراف » سازمان یافته نمایندگان روحانیت و متدینینی که اغلب در این باره تنها از نشریات مربوطه اطلاع یافته بودند ظاهر شد. فشار و تضییق به نمایندگان همه مذاهب و جریان های مذهبی موجود در جمهوری مربوط بود: مسلمانان، ارتدوکس ها ، شاهدان یهوه، آدونتیست ها و مولکان ها (مذهبی که رسم و آیین دینی ارتدوکس ها را رد می کند . مترجم).

در رسانه های گروهی مطالب تند و مقالات فکاهی تنقیدی ظاهر شدند؛ محاکمات سازمان یافته برگزار شدند؛ برخی نمایندگان روحانیت و متدینین فعال را جریمه کردند و یا حبس های گوناگون گرفتند.

طبقاً در پاره ای موارد انتقاد متناسب با فاکت بود، زیرا حقیقتاً اغلب این موارد نقض ماده 262 قانون جزایی جمهوری ترکمنستان شوروی سوسیالیستی بودند، یعنی « استفاده از خرافات مذهبی» « انجام اعمال دروغین با هدف تهییج و تحریک خرافات مذهبی در بین توده های مردم، همچنین با هدف هر نوع بهره گیری مادی از این راه» بر اساس این ماده قانونی ممنوع بود. « اخذ اجباری عوارض به نفع مساجد، کلیسا ها و دیگر سازمان های مذهبی، سکت ها و خادمان جداگانه کیش ها و همچنین وا داشتن به اجرای مراسم و آیین های مذهبی « مجاز نبود.

بعدها در « آیین نامه کمیسیون های همکاری کمیته اجرایی نمایندگان شوراهای زحمتکشان در زمینه رعایت قانون درباره کیش های مذهبی» تاکید شد که سازمان های مذهبی و روحانیت نباید به اصطلاح « اماکن مذهبی» یا زیارت متدینین برای آنرا سازماندهی کنند، اقدامات فریبنده به منظور تحریک خرافات بین مردم انجام دهند و مراسم مذهبی برای افراد زیر سن قانونی بدون اجازه و موافقت پدر و مادر بعمل آورند. (2)

همزمان با مفاد فوق، که از نقطه نظر حقوقی منطقی است، منع سازمان های مذهبی و روحانیت به « ارائه کمک مالی به متدینین» را در اینجا باعث و به چالش کشیده است. آخرین تضییق و تعرض گسترده به سنن مذهبی در سال های 1982-1981 صورت گرفت. بدستور کمیته مرکزی حزب کمونیست جمهوری گروه کارمندان کادر کمیته مرکزی و دانشمندان جهت بررسی وضع دینی مردم و کارآیی تبلیغات آنتیستی اعزام شد.

همزمان به دستور ارگان های جمهوری و محلی حکومت در برخی اماکن مقدس خانه های زیارت کنندگان را تخریب کردند، آثار و علائم زیارت را از بین بردند، تاب بازی در روز عید قربان را ممنوع کردند، در عین حال جهت نظارت بر اجرای این ممنوعیت کلکتیوهای معلمین را شرکت دادند، و سائل تاب ها را در برخی نقاط برچیدند و دیگر تدابیر « تربیتی» را اجرا کردند. اما با وجود همه کوشش های ارگان های حزبی - ایدئولوژیکی، سنت های چندین قرنی مذهبی و تصورات ناشی از آن در شعور و زندگی بخش زیادی از مردم حفظ شد.

درباره این مسئله، بویژه مطالب پژوهش های جامعه شناسانه گویای این امر هستند. چنانکه مثلاً، طبق داده های سال های دهه هشتاد و هفتاد میلادی در روستا ها درصد مذهبی ها حتی بین روشنفکران تا اندازه ای بالا بود. از هشت گروه صنفی روشنفکران روستایی بیست و چهارم و نیم درصد متدین و چهل و سه درصد مردد بودند. (3)

بطور طبیعی در ساکنان سایر روستاها این نمودار خیلی بیشتر بود، هر چند در محیط شهر این نمودار اساساً کاسته شد. اواسط سال های دهه هشتاد در جریان پروسترویکا و دموکراتیزه شدن و لیبرالیزه شدن زندگی جامعه، مناسبات نوین دولت و ایدئولوژی رسمی نسبت به مذاهب بطور کلی و مذاهب مختلف بویژه ظاهر گردید. امکان چاپ و بهره برداری آزادانه از آثار و نشریات مذهبی در زمینه مسیحیت، اسلام، بودایی پیدا شد، بازسازی واحیاء برخی کلیسا های سابقاً غیر علنی و نهان انجام و برآمد رجال مذهبی و متدین فعالانه تر شد و فرقه ها و انجمن های مذهبی بوجود آمدند. تمامی این تحولات و گرایشات تازه دولت ترکمنستان را آشفته کردند.

در میانه سال های دهه هشتاد میلادی در مناطق بسیار وسیع جمهوری ترکمنستان تنها چهار مسجد رسمی ثبت شده، آنهم واقع در ولایات (دو مسجد در ایالت مرو [ماری] - یوسف همدانی و تالخاتان بابا و دو مسجد در ایالت تاشاواز [داشاواز - داش اوغوز] - شالی کُر و بلیل بابا)، و چهار کلیسای مسیحی (در عشق آباد، کراسنودوسک، چارجو و مرو [ماری]) وجود داشت. و در پایان همان دهه رشد چشمگیر شمار کلیسا ها و بطور کلی مسلمانان آغاز شد: بیش از هشتاد درصد جمعیت ترکمنستان را خلفهایی که بطور سنتی پایبند به اسلام بودند تشکیل میدادند.

در سال 1988، دولت جمهوری برای ساخت یک مسجد در پایتخت تصمیم گرفت. در عشق آباد چنین امری باور نکردنی بود، قبلاً رسماً عبادتگاهی که مسلمانان فعالیت کنند وجود نداشت.

در "غازه" منطقه جنوبی و مرتفع شهر، ساختمانی با ساخت و ساز ملی، توسط انجمن مذهبی "سنت" سازماندهی شد و ابتدا نمازخانه ای را به مساحت دویست و بیست مترمربع برقرار کردند و برای نخستین بار پس از چندین دهه در آخرین جمعه ژوئیه سال 1989 نماز جمعه گزارده شد. در جوار این ساختمان ساخت مسجد سنتی بزرگتری را پی ریزی کردند. در سال بعد تنها طی چهارماه این مسجد ضمن گرفتن نام تاریخی «آقسا» ["الاقصی"]، احداث شد. در افتتاح و گشایش با شکوه آن در پانزده نوامبر سال 1990 نمایندگان روحانیت مسلمان منجمله قاضی - امام ترکمنستان نصراله عباداله یف سخنرانی کردند.

س. نیاروف رئیس جمهور ترکمنستان بطور رسمی به این جشن ورود کرد و به این رویداد مهم و برجسته در زندگی مؤمنان به آنها تهنیت گفت و به نقش تقویت کننده روحانیت مسلمان جمهوری تاکید و ابراز امیدواری کرد که رجال مذهبی در آینده بتوانند به تقویت صلح و توافق مدنی مساعدت کنند. بهر حال چند ماه پیش از این رویداد در ماه اوت در همایش شورای بزرگان قبیله در جمهوری در قریه کوهستانی "مانیش" س. نیازوف (در آن زمان هنوز دبیر اول کمیته مرکزی حزب کمونیست ترکمنستان بود) اشاره کرد که در جمهوری بیست مسجد فعالیت می کند. (4)

این دیدار حایز اهمیت بود به اینکه موضوع اصلی سخنرانی (منجمله دوردی قلیچ ملا معاون قاضی - سرپرست مسلمانان ترکمنستان) اندیشه حاکمیت جمهوری در ترکیب اتحاد شوروی نوسازی شده را ظنین انداز میکرد. مسجد «آقسا» ["الاقصی"] پنجاه و دومین مسجد دایر و علنی در آن زمان در ترکمنستان بود. (5)

در اواخر اکتبر سال 1991 با اعلام حاکمیت مستقل ترکمنستان از طریق دولت مستقل و فروپاشی اتحاد شوروی، حیات مذهبی در جمهوری فعال تر شد. طبق قانون اساسی کشور ترکمنستان دولت عرفی است. رئیس دولت بارها تاکید کرد که دین امر خصوصی آزاد و شخصی است. وی در دیدار دیگر با اعضای شورای بزرگان قبیله در جمهوری گفت: «... نباید عقاید و نظرات مذهبی را با زور به کودکان تحمیل کرد. در این امر انتخاب باید کاملا آزاد باشد. بگذار خلق آنطور که میخواهد عمل کند».

اما تا اندازه ای آشکارا گرایش مساعد و ستایش از احساسات مذهبی که عمدتا به اسلام مربوط است و ناشی از فرضیه ای است که مذهب یکی از ارکان حکومت و ثبات اوضاع در جامعه و دولت است بروز کرد. علاوه بر این در طول بیش از هزار سال تسلط اسلام بر منطقه ترکمنستان کنونی بسیاری از سنت های مذهبی بطور تنگاتنگ با آداب و رسوم ملی درهم آمیخته است.

در نیمه نخست سال های دهه نود میلادی نوعی رونق و شکوفایی در ساخت و ساز ساختمان های نوین و بازسازی مساجد قدیمی که مدتها بود بمثابة بناهای دینی کارکردی نداشت، دیده شد. همانطور که در بالا گفته شد، در ترکمنستان پنجاه و دو مسجد وجود داشت و آن مسجدی که در فورال 1996 در قریه " قیچاق" * در حوالی عشق آباد افتتاح شد، چهارصد و دومین مسجد ترکمنستان بود! علاوه بر این ده ها بنای دینی دیگر ساخته شدند. در حال حاضر، شمار کل مساجد کوچک و بزرگ در کشور، ظاهرا به پانصد نزدیک شده و یا حتی از این مرز گذشته است. (6)

ساختمانهای مذهبی عملا در همه مراکز اداری ایالات و مناطق و همچنین در اکثر دیگر نقاط پر جمعیت کشور ظاهر شدند. در پایتخت کشور در نیمه سال 1996 نه مسجد فعال وجود داشت و احداث باز دو مسجد دیگر به پایان رسیده بود. ضمن توصیف این نکته بسیار مهم در حیات مذهبی کشور، لازم است به برخی جوانب دیگر نیز اشاره کرد. نخست اینکه تقریبا همه مساجد مال اهل سنت هستند و تنها دو مسجد متعلق به شیعه ها است.

یکی، مسجد بازپس گردانده شده به دینداران در سال 1990 در شهر چارجو است. مسجدی با ساختمانی زیبا متعلق به پیش از انقلاب، که در دوران شوروی موزه سرزمین شناسی در آن اسکان داده شد. به این مسجد آذربایجانی ها، کردها،

فارسها برای نمازگزاردن می آیند. دیگری، در نیمه سالهای دهه نود در حومه جنوبی عشق آباد، در شهرک "برزنگی" پدیدار شد. این مسجد را ایرانی هایی که کمابیش در زمان طولانی به پایتخت این کشور آمده بودند و در آن دوره تا اندازه ای شمار آنها افزایش یافته بود، ساختند.

دوم اینکه، گرچه بسیاری مساجد به نام شخصیت های مذهبی، که زمانی سرپرست پیشین این مساجد بودند نامگذاری میشوند، هستند کسانی که نام مقدسین مشهور قرون وسطی را به مساجد نیز میدهند. هدف از این نام گذاریها روشن است: ارائه محبوبیت بیشتر به عبادتگاه های ساخته شده بود.

چنانکه مسجد «فخرالدین رازی در "غوباداغ" و «ابوذرغفاری» در آق دپه (در ولایت تاشاووز] داشاووز، داش اوغوز])، «حضرت عثمان» در پایتخت کشور، شیخ آلو در قریه "باغیر" در اطراف عشق آباد و غیره از این جمله هستند. علحیده مسجد «صفرمرادحاجی» واقع در مرکز منطقه "گوگ دپه" در چهل و چهار کیلومتری غرب عشق آباد در این ردیف قرار دارد.

پروژه مسجد آتی که قرار گذاشته شد به نام رئیس جمهور کشور س. نیازوف، که در آغاز سالهای دهه نود میلادی سفر حج به مکه را انجام داد و عنوان زایر- حاجی را گرفت، اهدا شود و حدس زده شد که این بنای دینی بصورت ساختمانی بسیار بزرگ در نوع خود در ترکمنستان در آید. مسجدی در ابعاد و مساحت صد و بیست و هشت به هفتاد و دو متر و به گنجایش پنج هزار نفر، ارتفاع گنبد اصلی آن بیش از چهل متر و ارتفاع هر یک از چهار مناره های گوشه های ساختمان اصلی شصت متر بنایی که آنرا شرکت فرانسوی «بویگ» ساخت و در سال 1996 بمناسبت پنجمین سالروز اعلام استقلال ترکمنستان به پایان رسید.

سوم اینکه، مسئله تامین اعتبارات ساختمان است. معمولاً مساجد را توسط حق عضویت اعضا انجمن های مؤمنین و اعانات افراد جداگانه ثروتمند می سازند. گاهی برای جمع آوری وجوه نیز از رسانه های همگانی استفاده می کنند. چنانکه مثلاً شرافت الدین قربان نظر اوغلی، امام مسجد در دست ساختمان در قریه "غاراداماق" در حوالی عشق آباد بنام «ال اکرام»، در ژوئیه سال 1993 از طریق روزنامه "ترکمنستان" تقاضای کمک مالی از همشهریان خود جهت ادامه ساختمان عبادتگاه کرد، چون ساخت آن میتوانست در رابطه با افزایش شدید قیمت ها متوقف شود.

ظاهراً بودجه اضافی پیدا شدند، زیرا پس از هشت ماه مسجدی که گنجایش صد و سی نفر را داشت، آماده شده بود. با این حال در دوران پس از فروپاشی شوروی و تمایل و کوشش برخی کشورهای مسلمان جهت رخنه به حوزه ایدئولوژی، ضمن تامین مالی ساختمان مساجد و همچنین از طرق دیگر در صدد تقویت مواضع و جایگاه خود در ترکمنستان برآمدند که درباره آن پایین گفته خواهد شد.

بزرگترین مسجد زیبا ی ساخته شده که به گنجایش سه هزار مؤمن در نظر گرفته شد در شهر عشق آباد بین خیابان آزادی و شوچنکو در شهرک اول است، که آن نیز هدیه کشور ترکیه است. ساختمان این مسجد به ابتکار اتحادیه مذهبیون ترکیه انجام شد که در ترکیه با جمع آوری وجوه بوسیله متدینین سازمان داده شده بود.

این مسجد دوازده ژانویه سال 1993 پی ریزی شده بود. افتتاح آن برای روزیادبود استقلال ترکمنستان دقیقاً برای سه سال بعد یعنی دوازده ژانویه 1996 طرح ریزی شد. اما شش دسامبر 1994 بخش گنبد اصلی آن فروریخت. این سانحه که موجب کشته شدن سه کارگر ساختمانی ترکیه شد (7)، پایان کار را تا ماه مارس سال 1998 به تاخیر انداخت.

یک مسجد زیبایی بزرگ دیگر، با سنگ های مرمر روکاری شده در شهر عشق آباد در خیابان گریبایدوف است. ساخت این مسجد که در اواخر سال 1994 به پایان رسید، هدیه کشور کویت بود.

با این حال فعال ترین کشور در این رابطه هنوز ترکیه بود. چنانکه علی رغم مسجد ساخته شده در عشق آباد، که در مطبوعات نام « مسجد عشق آباد ترکیه » را گرفت، طی سالهای 1993-1994 در محدوده چهارهکتار مسجدی برای چهارصد نمازگزار، به ارتفاع چهارده متر و بلندی مناره ی آن برای خواندن اذان بیست و پنج متر، در بخش غربی شهر نبیت داغ (نفت داغ) ساخته شد.

در سال 1994 شرکت « انگین گروپ » بخرج خود مسجدی را در مرکز منطقه ای در " ترکمن قالا " ساخت که برای چهارصد نمازگزار در نظر گرفته شده بود. بلندی آن مانند مسجد نبیت داغ (نفت داغ) چهارده متر و بلندی مناره آن بیست و پنج متر است. روزنامه « ترکمنستان » اخباری را درباره این مسئله با عنوان ویژه « ترک ها مسجد می سازند » منتشر کرد. (8)

عبدالعزیز نورخان کارفرمای جوان که در عربستان سعودی زندگی می کند، پیشنهاد ساخت مسجد در اتحادیه دهقانی « کامسامول »، منطقه خالاج ایالت چارگو را با قبول تمامی مخارج آن پذیرفت. اجدا او اهل این منطقه بودند. وی ضمن داشتن آموزش مذهبی، در نظر داشت یا خود و یا به کمک اشخاصی که به مساجد دعوت شده بودند برای داوطلبان کلاس های درس مذهبی - اخلاقی دایر کند. او که کارفرمای موفقی بود در شهرهای مختلف منجمله در شهر چارگو مغازه ها و موسسات مختلفی داشت، در کنار مسجد قطعه زمین وسیعی را جهت ساخت کارخانه فرش خرید. (9)

بعد چهارم - سیمای معماری مساجد و همچنین حضور و بازدید آنها از سوی مؤمنین است. تا آنجا که به نمای خارجی مربوط میشود گزینه ها و طراحی مساجد بسیار متفاوت اند. از مسجد عظیم « صفر مراد حاجی » برای شمار پنج هزار نفر در " گوگ دپه "، « مسجد عشق آباد ترکیه » برای شمار سه هزار نفر یا « ابودرغفاری » در " آق دپه " برای هزار نفر در نظر گرفته شده بودند گرفته تا مساجد کوچک در " قارادماق " برای صدوسی نفر یا " شارلوق " منطقه قیزیل اترک برای پنجاه - شصت نفر. طبیعی است که شکل ظاهری مساجد نیز بسیار متفاوت هستند. از مرمرهای درخشان نمای بیرونی ساختمان با مغازه های بزرگ تا بناهایی از شن ساده صحرا، که مسجد " شارلوق " نیز با آن مصالح ساخته شد...

با این حال، با وجود رشد سریع در شمار مساجد، سیر بازدید و حضور مؤمنین در آن به اندازه تماشای اسب دوانی روبرو نشد. بدیهی است، در اینجا پیش از هر چیز اینرسی و جبر سنت های چند صد ساله ترکمن ها بر نیایش شخصی تاثیر گذاشته است. در عمل در هر خانه، جاییکه نمازگزاران هستند، یا برای نمازگزاردن وارد میشوند، جانماز را میتوان یافت. علاوه بر آن اکثریت افراد مسن به دلیل گرفتاری ها، اشتغال و علل دیگر نه تنها در شهر بلکه در مناطق روستایی نمازگزاردن را رعایت نمی کنند.

از این روبرو و یا با استثنای جشنهای بزرگ مسلمانان - قربان بایرام و اورازا بایرام و همچنین برای روزیاد بود (خاطیره گونی)، برای نماز روزانه و حتی نماز جمعه شمار نسبتا معدودی از مؤمنین می آیند. متأسفانه داده های دقیقی در دسترس نیست، اما گفتگو با خادمان برخی مساجد و مشاهدات شخصی نویسنده آنرا تایید می کنند.

چنانکه در مسجد قیزیل آروات در حومه شهر و در ساختمان فرودگاه سابق، طبق گفته ملای آن مسجد (ژوییه سال 1997)، روزانه کمتر از هفت تا هشت و در روز جمعه تا پانزده مؤمن مسن می آمدند. و در مورد دیگر، مسجد سابق شیعه ها، مستقر در نزدیکی بازار شهر، در روزهای عادی پانزده تا هفده و در جمعه ها بیست و پنج تا سی نفر بودند.

در مجموع از پنج تا پانزده نمازگزار در آن زمان به مسجد بزرگ روستای شارلوق می آمدند. در مسجد بزرگ ساخت کویت عشق آباد بیشتر از پنجاه تا هفتاد نفر جمع نمیشدند و همچنین در سالن بزرگ مسجد « صفر مراد حاجی » " گوگ

دیه " هنگام بازدید از آن در ژوئیه 1997 تنها دورپیرمرد و بیشتر از پنج زن نمازگزار نبودند. در دهساله بررسی شده فعالیت های عمرانی و واحدهای دینی نوع دیگر - اماکن بسیار مقدس (اولیا و کرامتلی یر - مکان کرامت دار) فعالتر شدند.

در میان ترکمن ها این اماکن نسبت به مساجد رسمی همواره بیشتر مردم پسندتر بودند. اکثر اماکن مقدس با طبیعت و سرشت کیش بومی و یا بخاطر قبرهای رهبران قبیله ای روحانی و مورد احترام ترکمن در دوران قرون وسطی و دوران نوین مرتبط هستند. این اماکن، مردمی را که در تلاش برای رها شدن از شر بیمارها، نازایی و عقیم بودن، نامالیقات زندگی، و همچنین کسانی را که به دنبال حمایت و پشتیبانی در دیگر امور زندگی هستند جذب می کنند (10).

برای بسیاری زائران عبادت از این اماکن مقدس نوعی استراحت، آرامش از زندگی روزمره و یکنواخت و نوعی امتیاز است. از این رو اگر قبلا پیاده به اماکن مقدس می رفتند، چنانکه رسمش برای مؤمنان چنین است، اکنون اغلب با اتوموبیل های گرانبه می آیند.

در این رابطه در آغاز سالهای دهه نود میلادی فاکت های جالبی از سوی یکی از پژوهشگران زن ترکمن بنام آ. سویونوا در اثر خود درباره مسائل دوران کودکی ارائه داد. مؤلف ضمن اشاره به اینکه زنان نازا اغلب بیشتر به همراه شوهران خود از اماکن مقدس عبادت میکردند، تاکید می کند که « پرستش مکان مقدس در دوران کنونی در عین حال نه تنها توسط مؤمنین بلکه توسط شمار زیادی از مردم بعمل میاید : در برخی ها این امر شکل تظاهر مذهبی بودن است و در برخی دیگر تجلی اعتبار اجتماعی دروغین و ساختگی است (11). آغاز حدود سال های دهه نود میلادی برخی تحولات مثبت، هر چند بسیار ناچیز در رابطه با موسسات دینی و در برخی مذاهب دیگر روی دادند.

در سال 1990 ارتش ساختمان حوزه مذهبی تاشکند - آسیای میانه را به کلیسا های سابق ارتدوکس در عشق آباد، سمرقند و فرغانه و اگذار کرد. در نیمه نخست و میانه دهه نود میلادی خدمات مذهب ارتدوکس در کلیسای نوین " بزمین " و همچنین در ساختمان کلیسای تازه تعمیر شده متعلق به پیش از انقلاب در " بایرام آلی " شروع شد. دیوارهای کلیسای نبیت داغ (نفت داغ) را ساختند و احداث عبادتگاهی در " تجن " و گشایش کلیسای در " کِرکی " در نظر گرفته شد. در "کوشک" یکی از سه کلیسای جامع سابق را همچنین به کلیسا تحویل دادند (12).

در نهایت بمناسبت عید جهانی مسیح - 2000 سالگی تولد مسیح - کلیساهای ارتدوکس روسی حوزه مذهبی آسیای میانه تصمیم گرفت در شهر عشق آباد کلیسای جامع رستاخیز نو را بسازد و گویی این اثر عالی، معماری کلیسایی را در ماوراء خزر از نو زنده میکرد. دولت جمهوری ترکمنستان برای کلیسای آتی قطعه زمین بزرگی را در تقاطع خیابان ترکمن باشی و خدای بردیف اختصاص داد. مخارج ساختمان کلیسای آتی را روسیه و ترکمنستان نصف نصف تقسیم کردند.

تابستان سال 1996 در شهر کراسنودسک (ترکمن باشی کنونی) کارکنان مرکز علمی - تحقیقاتی و طراحی - پژوهش و آکادمی هنر ترکمنستان تشکیل شده در بهار همان سال باتفاق وزارت فرهنگ جمهوری، سند بودجه ضروری برای ترمیم ساختمان کلیسای گریگوریان ارمنی مربوط به پیش از انقلاب بتصوب رساندند. تقاضای ترمیم کلیسا به مرکز مورد نظر از سفارت خانه ارمنستان در ترکمنستان آمده بود (13).

نمایندگان دیگر جریان های مسیحی غیر ارتدوکس - بابتیست ها، اوانگلیست ها و اعضای فرقه مذهبی شاهدان یهوه و امثال آدونتیست ها در دهه پایانی هشتاد - نیمه نخست سال های دهه نود میلادی دست به فعالیت های جدی در شهر عشق آباد و در برخی دیگر جاهای کشور زدند.

بدین ترتیب هفت دهه پس از انقلاب اکتبر در ترکمنستان برای نخستین بار رشد شمار اماکن دینی مرتبط با مسیحیت شروع شد. البته، به دلایل روشن شمار واحد های مشابه مرتبط با دین اسلام نیز بمراتب سریع تر افزایش یافت، هر چند در حدود سال های دهه نود میلادی مردم روس زبان (روس ها، اوکرایینی ها، بلا روس ها و غیره) کمتر از یک ششم جمعیت این جمهوری را تشکیل میداد.

لازم است باز به برخی جریان های مذهبی دیگر اشاره کرد. ظاهراً، پیروان یهودیت در ترکمنستان، بویژه در عشق آباد، موجود نیست و یا بسیار کم است. از این رو موضوع گشایش کنیسه ها در عمل مطرح نیست.

پیروان تعالیم مذهبی - اخلاقی هند در سال های دهه هشتاد میلادی در عشق آباد در ترکیب گروه بین المللی علاقه مندان به کریشنا را تشکیل دادند که نظریه ها و شیوه های خود را مورد مطالعه قرار داده و آثار و نشریات مربوط به آن را منتشر میکرد. نقش فعال در این امر را اعضای انجمن علمی « کریشنا » در مسکو، بویژه ایرینا دوی داس ایفا میکرد که چند نوبت در فوریه سال 1992 به عشق آباد آمده بود.

دیرتر در سال 1993 دانشگاه ودایی سندی که در عشق آباد تاسیس شده بود، یک دوره آموزشی مدیناسیون ذهنی را سازمان دادند و علاوه بر این معلمان محلی این موسسه معلمان مدارس ودایی از هند را دعوت میکردند. سال 1994 نخستین فارغ التحصیلی دانشجویان این موسسه بود.

جامعه بهایی که در ترکمنستان پیش از انقلاب اکتبر در سال های دهه بیست قرن بیستم بسیار فعال بود، از سال 1990 احیاء شد. در اواسط سال های دهه نود این جریان که با ترکیبی بسیار متنوع ملی مشخص میشد، حدود ششصد عضو داشت. جامعه بهایی حتی به از سر گرفتن انتشار بولتن اطلاعاتی قبلی خود بنام « خورشید خاور » توفیق یافت که در سال های دهه بیست قرن گذشته منتشر میشد.

در سال های 1991 - 1992 چهار شماره این بولتن به زبان های روسی و فارسی منتشر شد. مرکزی بنام مرکز بهایی که برای همه داوطلبان دوره های رایگان آموزش زبانهای ترکمنی، فارسی و انگلیسی تشکیل میداد، گشایش یافت. این مرکز کنسرت نوازندگان و خوانندگان بهایی از اتریش، ایالات متحده آمریکا، آلمان، را سازمان میداد.

بهایی ها مجوز ساختمان عبادتگاه خود بنام کاخ شتایش (مشرق الاذکار - عبادتگاه بهایی) که امید احیاء عبادتگاه معروف جهانی بهایی در مرکز عشق آباد در ربع نخست قرن بیستم (1908) ساخته شده بود، را به آنها میداد، گرفتند [لازم به تذکر است که نخستین مشرق الاذکار بهایی ها در عشق آباد در سال 1908 ساخته شد. مترجم].

در ساختمان این عبادتگاه که در نیمه سال های دهه سی میلادی موزه هنرهای زیبا جای گرفته بود در زمان زلزله سال 1948 بشدت آسیب دید. به گفته کارشناسان ضرورت بازسازی آن وجود نداشت و در سال 1963 آنرا منفجر کردند (بجای آن دیرتر مجسمه ی شاعر ادبیات کلاسیک ترکمن، مختومقلی را ساختند. سرگی دمیدوف).

بنابراین با توجه به فرصت های پدید آمده، برخی فرقه های مذهبی فعالانه در اواخر دهه هشتاد میلادی خود را معرفی کردند - نیمه نخست سال های دهه نود میلادی و در سال 1995 در ترکمنستان بطور رسمی حدود بیست تشکیلات به نمایندگی از جریان های متنوع مذهبی به ثبت رسیده بود.

یکی از مهمترین مسئله در هر مذهبی مانند زندگی عرفی - مسئله کادرها و نیروی انسانی است. در طول چند دهه تسلط آنتیسم پیکار جو، روحانیت همه ادیان ضربه سختی خورده بود: بسیاری از روحانیون مورد تبعیض قرار گرفتند، بسیاری مهاجرت کردند، برخی در ارتباط با بسته شدن کلیسا ها، مساجد، کنیسه ها و غیره از خدمت کناره گرفتند و حرفه خود را عوض کردند. چنین الگویی در ترکمنستان نیز پدید آمد.

لازم به یادآوری است که بخش قابل توجه ای از ملاها، ایشان ها، آخوند ها و دیگر نمایندگان روحانیت ترکمن در حدود سال های دهه بیست و سی در دوران کلکتیویزاسیون به همراه دیگر ناراضیان از نظم نوین به ایران و افغانستان رفتند. بسیاری که در سال های 38 - 1937 باقی مانده بودند مورد تضییق قرار گرفتند و دیگران نیز با گذشت زمان فوت کردند.

آموزش رسمی مذهبی همانند دوره پیش از انقلاب وحتى در آغاز سال های دهه سی در خیوه و بخارا و دیگر مراکز مسلمان آسیای میانه انجام نگرفت. از این رو جای نمایندگان روحانیت حذف شده که به درجات کمتری بیشتر دارای آموزش تخصصی بودند را ملا های بی مایه و بیسواد گرفتند و بسیاری از آنها حتی سوره های قرآن را نمیتوانستند بخوانند. این وضعیت امکانات گسترده ای را برای انواع شارلاتان های دینی بوجود آورد.

پس از جنگ کبیرمیهنی مدرسه « میر عرب » در بخارا و دیرتر موسسه اسلامی در تاشکند باز شد، اما آنجا برای مثال در سال های دهه شصت میلادی تنها چهار دانشجو از ترکمنستان تحصیل میکرد. با این حال مساجد رسمی در اینجا در آن زمان تنها چهارتا بودند. با افزایش شدید شمار مساجد در برابر رهبری آن مسئله ی حاد آموزش مذهبی خادمان اسلام در سطوح مختلف پیش آمد. از این رو بنا به گفته آ. مرادف، مدیر مسئول « گنگش » برای امور مذهبی ترکمنستان، صد ها ترکمن نوجوان بلادرنگ برای تحصیل به مدارس و دانشگاه های عالی دینی ترکیه، مصر، عربستان سعودی و سوریه اعزام شدند.

در نیمه نخست سال های دهه نود میلادی، دانشکده الهیات در دانشگاه دولتی ترکمنستان (1994) افتتاح شد و مدارسی نیز در شهر تاشاوز [داشاوز، داش اوغوز]، چارجو و عشق آباد پدید آمدند. در سال 1995 در پایتخت این جمهوری ساختمان مدارس تخصصی با چشم انداز پذیرش بر پایه مسابقه ورودی به کودکانی که آموزش ابتدایی را در مساجد کسب کرده بودند آغاز شد.

آموزش در مدارس - مذهبی و عرفی - در برنامه ای به مدت چهار سال و به چهار زبان طراحی شد: ترکمنی، روسی، عربی و انگلیسی. فارغ التحصیلان در سطح دانش اموزین برای ورود به دانشگاه های عالی الهیات آماده سازی کامل میشوند. (14) در عرصه کیش ارتدوکس که بلحاظ اهمیت آن جایگاه دوم را در میان ادیان ترکمنستان دارد، با وجود شمار اندک کلیساها، کمبود کادر و نیروی انسانی احساس میشود.

در حدود سال های دهه نود میلادی رونق نشریات مذهبی آغاز شد. پیش تر پنهان از چشمان « بیگانه » در کتابخانه های ویژه قرآن به زبان اصلی و ترجمه آن به زبان روسی چاپ شده بود و اکنون میتوان آنرا آزادانه حتی در غرفه های کتاب خرید. (15)

تعداد قابل توجه ای قرآن به عنوان هدایی ایدئولوژیکی از برخی دولت های عربی بویژه از عربستان سعودی فرستاده میشوند. علاوه بر این در سال های 1995 - 1994 ایده نویسنده ی این سطور که بطور ناموفقی در سال های 60 مطرح کرده بود، جامه عمل پوشید: ترجمه قرآن به زبان ترکمنی چاپ شد.

ترجمه نخست قرآن (1994) با تفسیر و حواشی نویسنده ای از قاراقالپاق (در ازبکستان) بنام کریمف و با مشارکت رسمی رئیس اتحادیه نویسندگان ترکمنستان آتامراد آتابایف انجام گرفت. ترجمه دوم آن را (1995) خوجه احمد اورازقلیچ (در ترکمنستان وی بیشتر بنام خوجه احمد آخون معروف است) بطور مستقیم از زبان عربی تدارک دید.

این نسخه کتاب که بتصویب رئیس جمهور رسیده بود، برای تیراژ 50 هزار نسخه کتاب 2 هزار دلار اختصاص داده شد. علاوه بر این در اواخر 1994 و آغاز سال 1995 ترجمه ترکمنی قرآن در چندین شماره مجله ادبی - سیاسی و اجتماعی « غارا قوم » انتشار یافت. انتشار قرآن به زبان ترکمنی در مطبوعات دوره ای کشور بازتاب گسترده ای

یافت. پیشتر مدرسه مکاتبه ای قرآن تاسیس شده بود و در ماه مارس سال 1994 مسابقه قرائت قرآن انجام گرفت. نمایشگاه قرآن آزادی که توسط سفارت خانه ایران سازماندهی شده بود در ترکمنستان برپا شد.

بازدیدکنندگان پر شمار این نمایشگاه می توانستند با نشریات کتاب مقدس مسلمانان که در سال های مختلف به زبان های عربی، فارسی، ترکمنی، روسی، فرانسوی و آلمانی منتشر شده بودند، و همچنین با کتابهایی درباره پیامبر محمد و دیگر نمایندگان شناخته شده اسلام آشنا شوند.

هم در مطبوعات ادواری ترکمن در سالهای اوایل دهه هشتاد - نود میلادی و هم بوسیله جزوات علیحده دهها چنانچه نه صدها مطلب که به اسلام بطور کلی و بطور جداگانه به ابعاد آن اختصاص داده شده بودند منتشر شدند. بین مسیحیان نیز مشکلاتی که پیدا کردن یا اگر حتی آشنا شدن با کتاب اصلی - انجیل و بعضی دیگر نشریات آن که بازتاب گراصول اساسی آن است، اهمیت خود را از دست دادند. علاوه بر این در سال 1994 بخش عمده ای از کتاب مقدس - انجیل را انستیتوی ترجمه استکهلم به زبان ترکمنی چاپ کرد (ترجمه آ. پرویش) (16).

تغییرات عمده ای نیز در رابطه با اعیاد مذهبی رخ دادند. اگر در اواسط سالهای دهه هشتاد میلادی اعیاد بزرگ اسلام و مسیحیت - عید قربان و عید پاک - نیمه قانونی جشن گرفته میشد، در دوران پس از فروپاشی شوروی این اعیاد وضعیت رسمی بخود گرفتند. عید پاک که همیشه در روز یکشنبه برگزار می شود، یک روز مرخصی است. عید قربان میتواند به روزهای مختلف هفته بیفتد. از این رو در سال 1993 طبق مصوبات رئیس جمهور ترکمنستان 2 ژوئن - عید قربان (قربان بایرام) جشن همه مردم و یک روز تعطیلی برای همه شهروندان ترکمنستان با حفظ پرداخت حقوق آنان اعلام شد.

در سال 1994 سه روز کامل را جشن عید قربان اعلام کردند که به روزهای 20 تا 22 ماه مه مصادف شد. در آستانه عید پاک، مطبوعات محلی روسی زبان تبریک عید اصلی مسیحیان و مقالاتی درباره آن چاپ کردند و در بازار شهر برای این روز نان شیرینی می فروختند.

در سال های دهه شصت و هشتاد میلادی هر گروه اعزامی اتحاد شوروی به حج، اغلب بیش از 30 - 40 نفر میشد و از ترکمنستان نه همواره که تنها چند نفر را در برمی گرفت. با این حال به گفته قاضی امام نصراله عبدالله یف سرپرست مسلمانان ترکمنستان در سال 1990 از جمهوری برای انجام حج تنها 10 متقاضی آماده شد.

اما در سال 1994، پس از سخنان پندآمیز نصرالله عبدالله یف رئیس شورای امور مذهبی در حضور رئیس جمهور 145 زائر از مناطق مختلف کشور به حج اعزام شد و شرکت هواپیمای ملی هواپیمایی را در اختیار آنها گذاشت. البته که همه دواطلبان حتی با مساعدت دولت نیز برای زیارت به مکه دور جهت انجام حج نمی توانند بروند.

از این رو بسیاری از مردم بطور سنتی عمل می کنند، هر چند این سنت به رسمیت شناخته نشده است و حتی اسلام رسمی آنرا محکوم کرده و آن نیز زیارت زیارتگاه های محلی است که بیشتر به آن اشاره شد. البته نه تنها زیارت زیارتگاه های محلی، آیینی که بطور عمده شامل عناصر کهن پیش از اسلام است، اما بطور سنتی بیشتر در زمینه های مذهبی زندگی ملی حفظ میشوند.

از این امر تمامی باورها و دیدگاه های وابسته به جان گرایی، همزاد گرایی و اعتقاد به عالم روح و تجسم ارواح مردگان، ویژه جامعه ترکمن دوران های پیشین پیروی میکنند. آنها با روان و روح، طلسم و جادو، گیاهان و جانوران، کشاورزی و دامداری، آداب و رسوم خانوادگی و بسیاری چیزهای دیگر مرتبط هستند.

برخی عادات و رسوم پیش تر رایج و یا پیدا شده در دوران های اخیر، با مناسک و اعمال اسلامی روحانیت مسلمان مرتبط هستند و در سال های دهه نود میلادی موضوع بحثی شدند که در صفحات مطبوعات ادواری جمهوری ترکمنستان بازتاب یافتند. برای مثال، بسیاری از مسلمان مؤمن به رسم گذاشتن پول صدقه در کفش شرکت کنندگان در نماز مراسم تشیع جنازه و اکنش منفی نشان دادند، با احتساب اینکه این امر میتواند به آن کسی که صدقه میدهد و آن کسی که آنرا میگیرد و حتی به مردگان زیان ببار آورد. برای حفظ چنین سنت هایی معاون رئیس امام ولایت آخال سخنانی ایراد کرد (17).

همچنین درباره ناسازگاری این موضوع (نه با مفاد شریعت اسلام و نه با سنت ها) با ترکمن چیلیق (رسم ترکمنی مترجم) اظهار نظر شد. طبعاً روحانیت جوانب این نوع بحث ها را نادیده نگرفته است و بیشتر و بیشتر در عرصه های مختلف زندگی اجتماعی شرکت می کند. از این رو نمایندگان روحانیت مسلمان ضمن ادامه این سنت آغاز شده، تا اندازه ای به بازدید کنندگان مکرر واحد های نظامی تبدیل شدند.

در جشن های ادای سوگند سربازان جدید، دیدارهای سربازان جوان با وتران های جنگ کبیرمیهنی به سادگی وبدون هیچ مورد خاصی صورت می گرفت. چنین دیدارها و جلساتی بویژه جداگانه با هم میهنان - ترکمن ها، دارای نتایج بسیار مثبت است. در اینجا باید اشاره کرد که در نخستین ماه های حیات ترکمنستان مستقل (در رابطه با تغییرات قابل توجهی در ترکیب ملی ارتش و خروج بخش هایی از افسران از کشور) در واحد های نظامی موارد نظم و انضباط سقوط کرد و فرار از ارتش و مناقشات و برخوردهای بین قومی و بین ملتها افزایش یافت. امام مسجد "الاقصی" عشق آباد حاجی مجیدف در مصاحبه با روزنامه «دزرژنیس» پاسخ داد که "طبق دعوت فرماندهی ارتش من شخصا بارها از واحد های نظامی بازدید کردم» (18).

البته ارتش تنها موضوع مورد توجه نیست. به گفته مقصد قاریرف نماینده «گنگش» در امور مذاهب وابسته به رئیس جمهوری، در "حیاکملیک" عشق آباد، شخصیت های روحانی و ریش سفیدان در حال حاضر بزرگترین فعالیت های اجتماعی را انجام میدهند. آنها جزیی از بازدیدکنندگان موسسات آموزشی و واحد هایی هستند که در آن امور تربیتی با جوانان انجام می گیرد و در آنها حس عشق به میهن را پرورش داده و سیاست رئیس جمهور را توضیح و احترام به بزرگان را می آموزند.

در این واحد ها توجه زیادی به توضیح زیان آور بودن مواد مخدر، الکل و سیگار می کنند. شخصیت های روحانی در همه جشن ها، روزهای عزا، کلنگ زنی ساختمان های مختلف، بدرقه جوانان به خدمت سربازی شرکت می کنند (19). روحانیت حتی در افتتاح شهرک های جدید ترکمنی و نفت گران مولداوی در "قوتوردپه" مشارکت کردند. بطور طبیعی بدون آخوند ها هیچ خیرات صدقه جمعی حتی در نهاد های پلیس عملی نشده است.

فرایندهای متلاطم که در سال های دهه نود میلادی رخ دادند در حیات مذهبی ترکمنستان و تا حد زیادی توسط رهبری دولتهای تازه استقلال یافته تصویب شده بودند، بعد از مدت زمانی نمیتوانستند موجب نگرانی خود این دولت ها نشوند. ضمانتی وجود نداشت که این فرایندها فراتر از چارچوب آنچه که مجاز است نروند. تسلط بنیاد گرایان اسلامی در کشورهای همسایه ایران و افغانستان و مبلغانی به نمایندگی از احزاب مذهبی و سیاسی برخی از جمهوری های سابق شوروی موجب نگرانی شدند.

از این رو از اواسط دهه مورد بحث گام هایی در جهت تحت کنترل شدید در آوردن پروسه های مذهبی برداشته شدند. بزودی پس از اعلام استقلال ترکمنستان در پایان سال 1991 ارگان دولتی - شورای امور مذهبی وابسته به دولت که اله مراد مرادف در راس آن قرار گرفت، ایجاد شد.

برای تامین صلاحیت و اطمینان از کارایی در فعالیت های این نهاد، در کنار آن به نوبه خود شورای خبرگان ادیان که شامل رجال مذهبی و کارشناسان مسائل مربوط به حقوق بشر هستند و همچنین تاریخ و تئوری دین راه اندازی شد. با این حال نوزده آوریل 1994 س. نیازوف در دیدار خود با رهبران مذهبی کشور اعلام کرد که در حال حاضر هماهنگی کار بین ارگان های دولتی و سازمانهای مذهبی همه ادیان موجود در کشور را شورای (گنگش) ویژه در امور مذهبی وابسته به رئیس جمهوری رهبری خواهد کرد.

به این ارگان به موازات رهبران تشکیلات متمرکز روحانیت مسلمان (کازییت)، نمایندگان کلیسای ارتدوکس نیز وارد شدند. در کنار این امر تاکید شد که نماینده، معاون او و مدیرمسئول در امور " گنگش " (شورا) بطور مستقیم از سوی رئیس جمهور کشور منصوب خواهند شد.

به این مقام (انطور که در مصوبات است) نصراله ابن عبدالله - رئیس، دوردی قلیچ خدای نظر اوغلی و آندره ایوانویچ ساپونف - معاونان آن همچنین اله مراد مرادف (رهبر سابق شورای امور مذهبی وابسته به دولت) - بعنوان مدیر مسئول منصوب شدند (20). ساختارهای مربوطه، که تابع شورای مرکزی (گنگش) هستند، در همه ولایات و در عشق آباد نیز ایجاد شدند.

در ماه اوت سال 1995 فرمان رئیس جمهور مبنی بر طرح اصلاحات و تکمیل قانون « آزادی وجدان و سازمان های مذهبی در ترکمنستان »، مصوبه شورای عالی جمهوری سوسیالیستی ترکمنستان شوروی بتاريخ 29 ماه مه سال 1991، صادر شد. در فرمان رئیس دولت که به صراحت به ماهیت « گنگش » نو به عنوان ارگان دولتی، خبره و مشورتی در موضوع مذاهب اشاره می رود، گفته میشود که آنرا رئیس جمهور ترکمنستان تشکیل میدهد [ماده 28. بخش دوم].

بدین ترتیب باز نقش شورای امور مذهبی (در واقع نقش رئیس جمهور کشور) که بدون موافقت آن هیچ یک از سازمان های مذهبی نمیتواند رهبری خود و یا کادر اداری را منصوب و یا جایگزین کند، بیشتر افزایش یافت.

رئیس جمهور ضمن سخنرانی خود در بیست و شش دسامبر 1994 در شورای خلق همه ترکمن ها (خلق مصلحتی) با اشاره به موضوع مذاهب و بنام جامعه و تحت ایده تمرکز آموزش دینی، مقرر داشت که جشن مذهبی در سراسر کشور در یک مکان همگانی انجام گیرد تا بتوان آنرا بر احوال کنترل کرد.

وی در سخنان خود گفت: « بتازگی تشکیلات متمرکز روحانیت مسلمان (کازییت) و گنگش (شورا) در امور مذهبی وابسته به رئیس جمهور ترکمنستان با یک درخواست بمن مراجعه کردند. میخواهم آنرا با شماها بحث کنم - رئیس دولت به شرکت کنندگان شورای خلق (خلق مصلحتی) خطاب کرد و افزود: تصمیم گرفته است در شهر عشق آباد مدرسه باز کند، جاییکه در آنجا کودکان آموزش مذهبی و عرفی را فراگیرند. موافقت نامه برای ساخت مدارس امضاء شد. در حال حاضر کودکان اصول اولیه اسلام را در مساجد متعدد آموزش می بینند. در اکثر آنها شرایط برای آموزش قرآن کریم موجود نیست. علاوه بر این کمبود امامانی که قادر به آموزش قرآن باشند محسوس است. بر آن است که تحصیلات متوسط مذهبی کودکان تنها در مدارس انجام خواهد شد که در شهر عشق آباد ساخته خواهد شد. این پیشنهاد تشکیلات متمرکز روحانیت مسلمان (کازییت) بنحو شایسته ای قابل پشتیبانی است » (21).

بدین ترتیب مطالب بیان شده در « بیانیه هشت ماه پیش شرکت کنندگان جلسه مشورتی نمایندگان مذهبی ترکمنستان در خطاب به رئیس جمهور ترکمنستان صفر مراد ترکمن باشی و مردم کشور » که با زبانی تشکر آمیز در مورد آنکه « با حمایت مستقیم شما در تاشاوز [داشاوز، داش اوغوز]، چارچو و عشق آباد مدارس که در آنها بیش از صد و چهل

نوجوان آموزش می بینند، افتتاح شدند و درنود مسجد بیش از سه هزار نوباوه قرآن می آموزند...» ایراد شده بود، اهمیت خود را از دست دادند.

در جریان ایده تدارک کادرهای نوین حرفه ای، تحصیل کرده و قابل اعتماد روحانی، رئیس جمهور در مورد رشد زیاد شمار افراد تصادفی که در عرصه مذهبی فعالیت می کنند به روشنی اظهار داشت: "حقیقت را بشما بگویم، در همه جا شمار مایان ساختگی و قلابی بیشتر شده است. لازم نیست این مسئله را از مردم پنهان کرد. اغلب مردم به افرادی برخورد می کنند که خود را ملا می دانند، هر چند حتی قرآن را نمی توانند از رو بخوانند. در سالهای 1991-1992 مlahایی دیده شده اند که برخی از آنها در زندان بوده است. این دوران دیگر گذشته است" (22).

بطور کلی رئیس دولت قدردانی خود را از رهبران مذهبی ترکمنستان و بویژه از رهبران کلیسا های ارتدوکس بخاطر حمایت فعال از سیاست داخلی و خارجی کشور ابراز داشت. اقدامات مورد نظر رئیس جمهور در سخنرانی اش در زمینه تغییر ساختاری آموزش مذهبی و تمرکز آن در پایتخت کشور و همچنین «توصیه جدید» وی به روحانیت ترکمن در نیمه دوم سال های دهه نود میلادی به طور فعال به مرحله اجرا درآمدند.

در ژوئن سال 1999 آخرین مدرسه آموزشی مذهبی - مدرسه بزرگ چارگو بسته شد. در سال 1997 پیش از نیمی از مساجد موجود در کشور تجدید ثبت نشدند. انجمن پروتستان های مسیحی که توسط مبلغان دینی خارجی ساخته شده بودند، دوباره بدون ثبت ماند. در سال 1999 بر روی این انجمن ها فشار ارگان های اداری و حقوقی ترکمنستان که در اصل در سال 1997 آغاز شده بود، شدت یافت.

سازمان های غربی اعلام کردند که این تلاش دولت در جهت بکار انداختن قانون ملی درباره مذاهب است (در اصلاحات بعدی ثبت نام سازمان های مذهبی در صورتی که در آنها حداقل 500 نفر عضو باشند، مجاز شد). در چنین اوضاعی تنها مسلمانان سنی و مسیحیان ارتدوکس بودند که توانستند ثبت نام رسمی را بدست بیاورند. بنحویکه در بهار سال 1999 دو تشکل کلیسای پروتستان دستور پرداخت جریمه سنگین جهت ایجاد اتحادیه مذهبی ثبت نشده دریافت کرد (23).

در ژوئن و اوت همان سال یک سری حملات به جلسات نیایش و به آپارتمان های رهبران بابتیست ها*، آدونتیست ها* و مسیحیان انجیلی انجام گرفت و مقدار زیادی آثار و نشریات مذهبی از جمله کتاب مقدس و انجیل به زبان های روسی و ترکمنی، تجهیزات صوتی و غیره، تهدیداتی به نشانی یک سری افراد سازمان های محلی بویژه از میان ترکمن ها صورت گرفت (29).

این واقعیت که تشکل های پروتستان به عنوان تشکل ثبت نشده و بخاطر امتناع خود از ثبت شدن و یا غیرممکن بودن جمع آوری پانصد نفر پیروان خود مورد پیگرد قانونی قرار گرفته بود جای تعجب نیست. فعالیت این تشکل ها که باعث ناراحتی نمایندگان مذهب رسمی در بعضی دیگر کشور های مستقل مشترک المنافع میشد، بطور طبیعی موجب نگرانی آشکار رهبری دینی مسلمانان شد.

بابتیست ها، شاهدان یهوه، نمایندگان دیگر فرقه ها موفق شده بودند به تشکیلات خود نه تنها مردم روس زبان بلکه ترکمن های زیادی، پیش از همه جوانان ترکمن را جذب کنند. کلیسای آدونتیست که در بالا به آن اشاره شد، برای مثال در سایه توزیع مجانی لباس و کفش بویژه در محیط مردم ترکمن محبوب شد.

از این رو پس از بارها تهدید و درخواست قطع فعالیت اسقف این تشکل، تابستان سال 2000 این کلیسا به سادگی تخریب شد. به همین دلیل در بیست و دو دسامبر سال دوهزار در زمان عفو اعلام شده از سوی س. نیازوف از محکومین ترکمن بخاطر وابستگی و تعلق به شاهدان یهوه، بابتیست ها و دیگر فرقه های پروتستان، مصرأ خواستند که به نمک

و قرآن در وفاداری شخصی به رئیس جمهور سوگند یاد کنند، یعنی در واقع آنها را مجبور کردند که به آغوش اسلام برگردند. آن کسانی که از سوگند خوردن به قرآن امتناع کردند در زندان ماندند (24). خانواده های برخی از این زندانیان عقیدتی را ضمن مطالبه پذیرش اسلام از سوی آنها، آسوده نگذاشتند.

همه اینها منجر به آن شد که در سال 1999 ترکمنستان از سوی آژانس مبلغان دینی بنام « باز کردن درب » بطور منظم در لیست کشورهای قرار بگیرد که در آن مسیحیان مورد اذیت و آزار قرار می گیرند. از بیست دولت بر شماری شده، ترکمنستان رتبه هجدهم را اشغال می کرد (25).

15 مارس سال 2001 پارلمان اروپا قطعنامه ای در محکومیت « تبعیض و پیگرد های مکرر » جوامع غیرمسلمان و غیر ارتدوکس ترکمنستان، تصویب کرد. در سالهای پایانی دهه نود این ادیان که در ترکمنستان به سایه خزیده بودند، به کنار گذاشته شده بودند و باید اشاره کرد که رهبری ترکمن به نوبه خود نسبت به برخی نمایندگان روحانیت اصلی - اسلام نیز آشکارا ابراز ناراضی کرده بود.

برای مثال سه مارس سال 2000، س. نیازوف برای نخستین بار از فعالیت مفتی تشکیلات متمرکز روحانیت مسلمان (کازبییت سابق) انتقاد کرد و درباره برکناری امام اصلی ولایت ماری (مرو) که به ارتکاب جرایم اقتصادی متهم شده بود، گزارش داد. رئیس جمهور ضمن سخنرانی خود در پنج آوریل سال 2000 در روستای " قیچاق " به « افزایش شمار موارد تخلف بین رهبران مذهبی » اشاره کرد.

بطور غیر رسمی فعالیت روحانیت دهها مسجد فاقد ثبت نام ادامه دارد و معلوم نیست همه اینها بکجا ختم میشود: اقدامات انجام شده توسط حکومت می تواند بسیار شدید باشد، همانطور که این مسئله با مترجم قرآن خوجه احمد آخون اتفاق افتاد. او بارها در برابر آنچه رئیس جمهور به نام پیامبر در رسانه ها بیان کرده بود مخالفت کرد، چون این امر با آیین اسلام ناسازگار و علیه تصمیم او و ریاست جمهوری مادام العمر او بود.

این آخوند سرشناس به انواع گناهان متهم شد و سه مارس سال گذشته او را به همراه خانواده اش از پایتخت به منطقه تجن تبعید کردند. در همان روز شب هنگام خانه او در حومه عشق آباد و یک مسجد کوچک ساخته شده توسط او را با بولدوزر تخریب کردند.

بنابراین در سالهای نود میلادی فرایند های مذهبی در دولت ترکمنستان مستقل قانونمندی خود را داشت. در مرحله نخست که با رضایت سیاسی، اقتصادی و ایدئولوژیکی مشخص میشد، فعالیت بعضی ادیان که خود را در سالهای پروسترویکا اعلام کرده بود، بسرعت گسترش یافت. این امر در رشد پویای شماری از عبادتگاه های رسمی و غیر رسمی، روحانیت رسمی و غیر رسمی و در افزایش بی سابقه علاقه مردم به مذاهب و انواع گوناگون اعتقادات و خرافات بازتاب یافت.

مرحله دوم، گرایش سیستماتیک حاکمیت برای تابع کردن پروسه های مذهبی به خط مشی رسمی خود، برای رسیدن به تضمین حمایت بی قید و شرط روحانیت و مؤمنان از گام های برداشته شده توسط حاکمیت است. در مرحله سوم، در سه، چهار ساله اخیر در مناسبات حاکمیت با شماری از ادیان عنصر فشار و تشنج فزاینده، پدید آمد. اینکه فرآیند های مذهبی در ترکمنستان در دهه آغاز شده چگونه سپری خواهد شد را زمان نشان خواهد داد.

+++++

* فرآیندهای مذهبی در ترکمنستان پس از فروپاشی شوروی. مجله آسیای مرکزی و قفقاز. شماره 4. سال 2001.

* بابتیست ها- جنبشی از مسیحیت پروتستان، طرفدار غسل تعمید در سن پاسخگویی از طریق غوطه ور شدن در آب است. مترجم

* آدونتیست ها - روز هفتمی ها، شاخه ای جدا شده از پروتستانها در قرن نوزدهم و معتقد به آمدن دوم عیسی مسیح است. مترجم

* قیچاق - این روستا در جنوب ترکمنستان در منطقه آخال در پانزده کیلومتری عشق آباد واقع است و بعنوان روستای اجدادی رئیس جمهور نیازوف شناخته شده است. ویکیپدیا. مترجم

منابع:

1- نگاه " مذهب و کلیسا ". چاپ 1977. صفحات 67، 72، 72-77، 79-81. اوراز قلیچف. روستای ترکمن، تجربه تاریخی و مسائل. عشق آباد نشر علم. 1994. ص. 132.

2- مصوبات شورای وزیران ترکمنستان شوروی سوسیالیستی بیست و دو ماه مه 1998. شماره ثبت شده 212. (نگاه. قانون کیش های مذهبی. ادبیات حقوق. 1972. ص 161.

3- نگاه. فرهنگ دینی: ماهیت و مسائل. عشق آباد. انتشارات علم. 1993. ص 210 – 209

4- نگاه. سلوشنیک والیاسف. شورا در مانیش – ایسکرای ترکمن. 29 اوت 1990

5- نگاه. مسجد نو در عشق آباد 0 ایسکرای ترکمن. هفده نوامبر 1990

6- جالب توجه است یادآوری این مسئله که در ترکمنستان پیش از انقلاب اکتبر در سال 1911، 444 مسجد (27 کلیسای جامع و 417 کشیش محله) وجود داشت. با این حال این مسئله بدون در نظر گرفتن ایالات پر جمعیت داشاوز و چارحو است که در آن زمان در ترکیب خانات خیوه و امیر های بخارا بودند (نگاه. ایلوشکین.پ. مساجد، کلیساها در ترکمنستان پیش از انقلاب – شنبه (عشق آباد) 1994. شماره 16

7- در ارتباط با این حادثه ی غم انگیز این مسجد از سوی مردم مسجد خونین (غانلی متجیت) نام گرفت.

8- تورک لر متجیت قوریار – ترکمنستان 15 ژوئن 1994

9- نگاه. دولت چوغان. تازه متجیت / وطن. 23 نوامبر 1995

10- درباره اماکن مقدس در ترکمنستان. نگاه . از جمله دمیدوف س.م. افسانه ها و حقیقت درباره اماکن مقدس. عشق آباد. نشر علم. ص 62 - 108

11- سویونووا. آ. تولد و تربیت در شهروندان ترکمن.

12- نگاه. کوسووا. و. در دل هر آرامش و مهربانی جا گرفتن. (گفتگو با پدر آندره یف). هم صحبت سیاسی. 1994. شماره سه

13- نگاه. نوویکوا. و. بازسازی تاریخ / ترکمنستان بی طرف. بیست ژانویه 1997

14 - نگاه. پاپیلوا. ل. عالم حقیقت (نو در زندگی جوامع مذهبی) / ایسکرای ترکمنی

15- عشق آباد درمغازه کتابهای ایرانی قرآن به زبان عربی در ماه مه سال 1994. بها هشتاد منات. برای مقادسه حقوق ماهانه دریافتی همکاران ارشد علمی در آن زمان 300 منات بود.

16- نگاه. آمانف. ای. انجیل حکمت نسل است/ عشق آباد نوزده آوریل 1997. انجیل / کتاب مقدس

17- نگاه. حالمراد آغابردی اوغلی. به چه کسی باید باور کرد؟ / وطن. 279 ژانویه 1994

18- دزرژینتس. دو ژانویه 1992

- 19- اجووا .آ. بازسازی/ شب های عشق آباد.ماه مه 1996
- 20- نگاه.ایسکرای ترکمنی.21 آوریل 1994
- 21- ایسکرای ترکمنی.9 ژانویه 1995
- 22- ایسکرای ترکمنی.9 ژانویه 1995
- 23- نگاه .اقداماتی علیه مسیحیان در ترکمنستان.ان .گ. مذهب 1996.شماره های 11 و 12
- 24- نگاه .کُرلی فلیکس/عفو ترکمنی (برای آزاد شدن از زندان سوگند به قرآن را باید پذیرفت).
- 25- نگاه.ن.گ. 1999.شماره 17